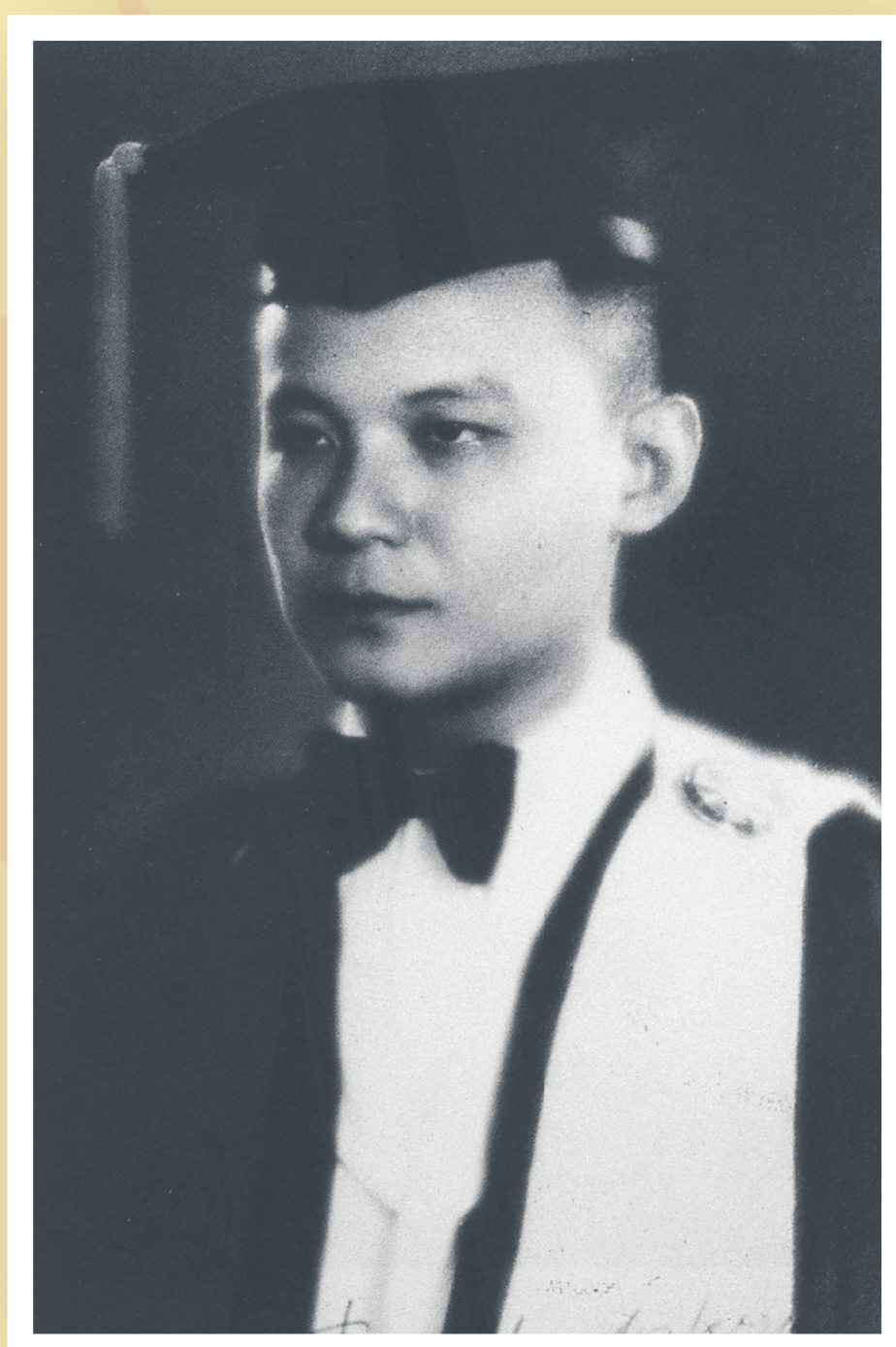

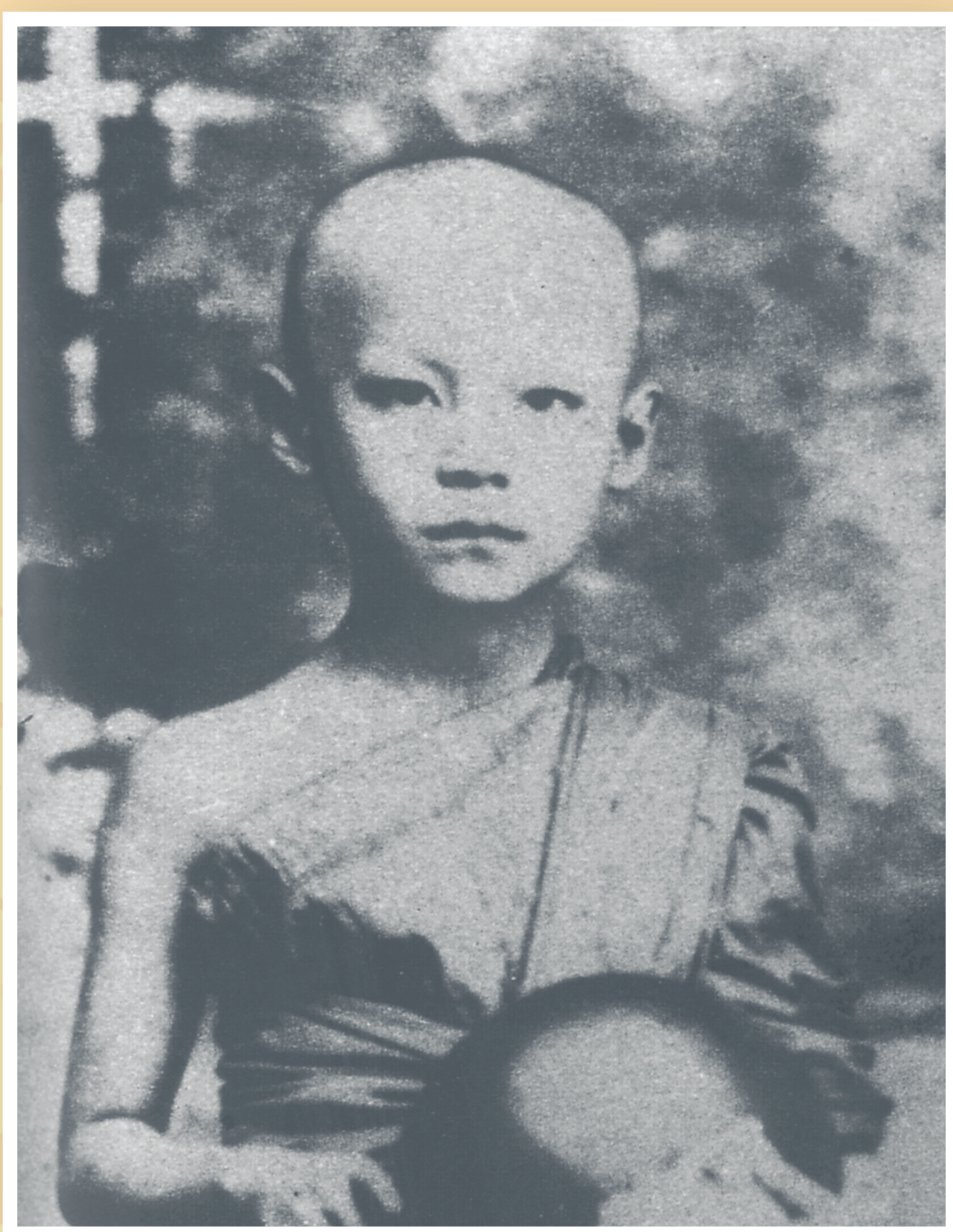
ศาสตราจารย์ ดร. ปวย อึ้งภากรณ์

ธรรมศาสตร์บัณฑิต

ศาสตราจารย์ ดร. ปวย อึ้งภากรณ์ ย่างสู่ความเป็นชาว
ธรรมศาสตร์เมื่อลงทะเบียนเข้าเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์และการเมือง สมัยยังเป็นตลาดวิชาโดยให้สิทธิแก่
ผู้ที่เคยศึกษาในโรงเรียนกฎหมาย (ที่โอนจากกระทรวงยุติธรรม)
ผู้สำเร็จการศึกษาประโยคมัธยม ข้าราชการ สมาชิกสภาผู้แทนฯ
ผู้แทนตำบล ครู ทนายความ เข้าเรียนได้ ขณะนั้นท่านเป็นครู
สอนอยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ชื่อคำบรรยายวิชาละประมาณ
2 บาทมาอ่านในตอนค่ำและสุดสัปดาห์ กลางวันเป็นครูกลางคืน
เป็นนักศึกษา ในที่สุดก็สำเร็จการศึกษาเป็น **ธรรมศาสตร์บัณฑิต**

ในปี พ.ศ. 2480 หลังจากนั้นได้ลาออกจากการ
เป็นครูมาทำงานเป็นล่ามให้กับศาสตราจารย์
ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ในปี พ.ศ. 2481 สอบ
ชิงทุนรัฐบาลได้จึง
เดินทางไปศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์
และการคลังที่ประเทศอังกฤษ

คนบดเคาะเศรษฐกิจ

“ข้าพเจ้าเล็งเห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งแห่งนโยบายของชาติ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ควรอยู่ในฐานะที่จะเพาะนักเศรษฐศาสตร์ให้มีคุณสมบัติเหมาะสมแก่ความต้องการแห่งการดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ... ข้าพเจ้าแสวงหาผู้ที่จะมาเป็นคนบดเคาะเศรษฐกิจ ตามความมุ่งประสงค์ของข้าพเจ้าดังที่กล่าวมา ก็เห็นว่า ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุด”

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

เมื่อได้รับการทาบทาม อาจารย์ป๋วยซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยก็ตอบรับทันทีโดยให้เหตุผลว่า

“การเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยนั้นจะเป็นการเหมือนกับเที่ยวปะชุนผ้าที่ขาดอยู่รำไป หรือว่าควรจะเลือกทอผ้าผืนใหม่ สร้างคนที่มีคุณภาพคุณธรรมขึ้นมา”

ขณะนั้นคณะเศรษฐศาสตร์มีอาจารย์ประจำอยู่เพียงหกคน เมื่อมารับตำแหน่ง อาจารย์ป๋วยจึงเร่งผลิตอาจารย์โดยประกาศรับสมัครและหาทุนส่งให้ไปเรียนต่างประเทศ ทำให้คณะเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ภายในเวลาสิบปีมีอาจารย์เพิ่มขึ้นเกือบร้อยคน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาโทและเอกจากต่างประเทศ ส่วนการรับอาจารย์ใหม่ระดับปริญญาตรีนั้นมีข้อน่าสังเกตว่าเปิดกว้างแก่ผู้จบสาขาใดก็ได้ ไม่เจาะจงเฉพาะสาขาเศรษฐศาสตร์ จะเป็นพาณิชยศาสตร์ สหกรณ์การเกษตร ครุศาสตร์ อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ก็รับพิจารณาทั้งสิ้น โดยมีเหตุผลว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยจำเป็นต้องทำการค้นคว้าวิจัยด้วย หากอาจารย์มีความรู้หลายด้านจะสามารถสร้างงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมได้ดีกว่า นอกจากนี้การนำคนที่เรียนสาขาวิชาต่างๆ กันมาร่วมงานกันย่อมทำให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่หลากหลาย เกิดโลกทัศน์ที่กว้างขวาง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้ดีขึ้น นับเป็นผู้ริเริ่มการศึกษาแบบสหวิชาการ

เป้าหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาจารย์ป่วยในการพัฒนา คณะเศรษฐศาสตร์ก็คือ การผลิตกำลังคนระดับสูงที่มีความรู้ความสามารถไปเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นจึงได้ ทำการวางหลักสูตรที่เป็นมาตรฐานสากล และวางรากฐานภาษาอังกฤษเพื่อการศึกษาในระดับปริญญาโทและปริญญาเอกต่อไป ดังนี้

หลักสูตรปริญญาตรี ได้ปรับปรุงหลักสูตรจากการเรียน รวมทั้งคณะเป็น 4 สาขาวิชา คือ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ สถิติ เศรษฐศาสตร์ การเงินการธนาคาร เศรษฐศาสตร์ประยุกต์

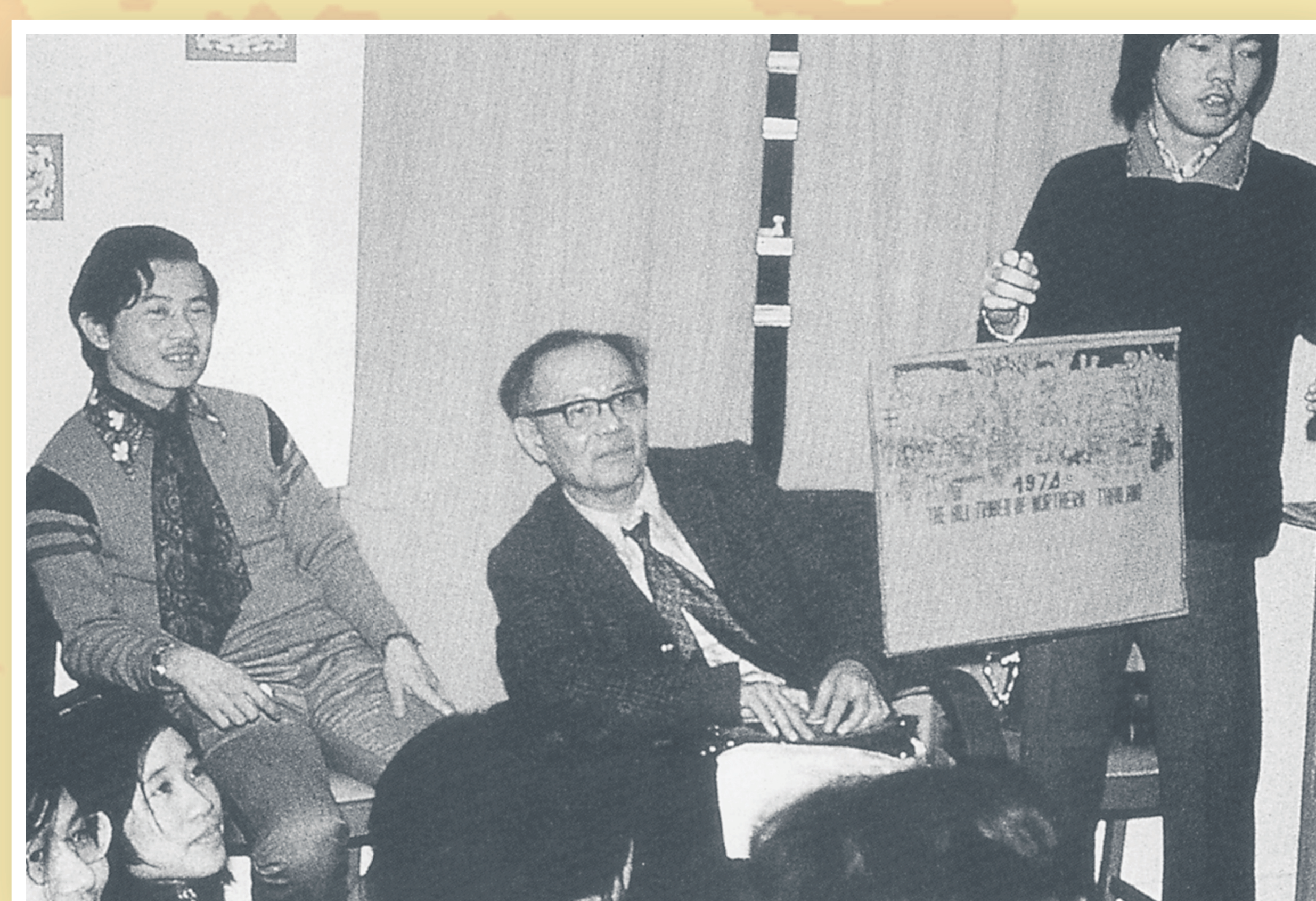
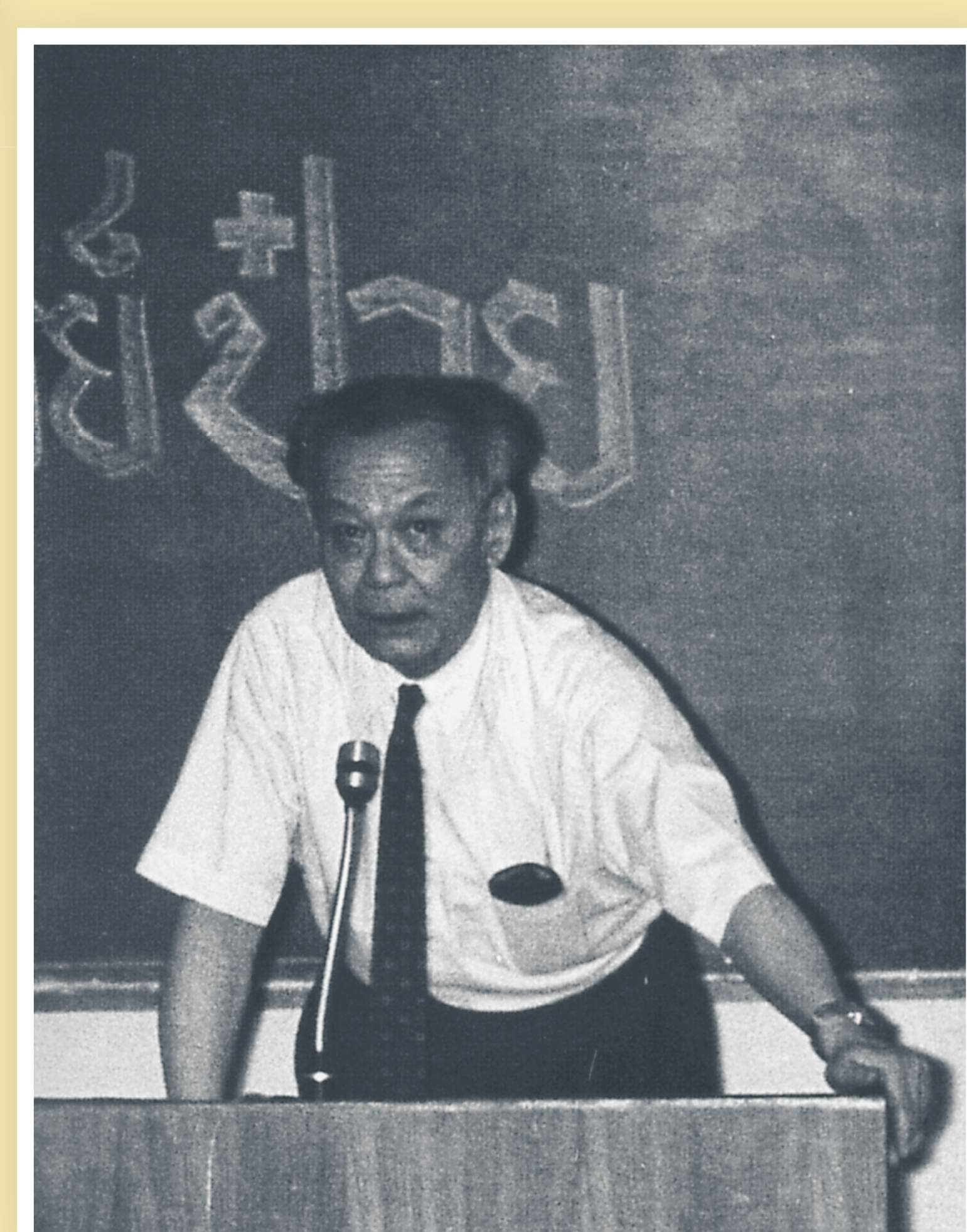
หลักสูตรปริญญาโทนานาชาติ ได้จัดตั้งโครงการปริญญา โทเต็มเวลาและเรียนเป็นภาษาอังกฤษขึ้นใน พ.ศ. 2512 ใน ระยะแรกที่เปิดสอนนั้นนักศึกษาที่ผ่านการคัดเลือกเข้าเรียนใน โครงการนี้จะได้รับทุนการศึกษา 50,000 บาทสำหรับ 2 ปี โดย ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนามหาวิทยาลัยของรัฐบาล ทุนจากธนาคารพาณิชย์ และบริษัทเอกชนหลายแห่ง ทั้งนี้เพื่อ เร่งสร้างคนเป็นอาจารย์และยกระดับวิชาเศรษฐศาสตร์ให้ได้ มาตรฐานสากล

ห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ อาจารย์ป่วยเล็งเห็นความ สำคัญของการค้นคว้าวิจัยและการแสวงหาความรู้นอกเหนือ จากตำราในห้องเรียน จึงได้จัดหางบประมาณ จากรัฐบาลและแหล่งทุนต่างประเทศเพื่อจัดตั้ง ห้องสมุดคณะขึ้นใน พ.ศ. 2508 ในระยะแรก อาจารย์ป่วยได้ชักชวนให้ผู้มาสมัครเป็นอาจารย์ รับผิดชอบเป็นหัวหน้าห้องสมุดแล้วส่งให้ไป ศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

“ผู้ที่เป็อาจารย์นั้น คือผู้ที่ มีความดี บวกกับ
มีฉันทะในทางวิชาการ ยอมเสียสละอย่างอื่นได้
ถ้ามีโอกาสแสวงหาความรู้และเผยแพร่ความรู้”

ส่งเสริมบทบาทอาจารย์ อาจารย์ป๋วย
ได้เคยกล่าวว่า “ผู้ที่เป็อาจารย์นั้น คือผู้ที่
มีความดี บวกกับมีฉันทะในทางวิชาการ ยอม
เสียสละอย่างอื่นได้ถ้ามีโอกาสแสวงหาความรู้
และเผยแพร่ความรู้” ดังนั้นอาจารย์จึงควร
มีบทบาทนอกเหนือจากการสอนแต่ใน
ห้องเรียนเท่านั้น อาจารย์ป๋วยเห็นว่าอาจารย์
จะต้องฝึกฝนในการการแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา นอกจาก
ติดตามความก้าวหน้าในสาขาวิชาแล้วยังต้องทำวิจัยเพื่อฝึกฝน
วิชาของตนให้ลึกซึ้ง กว้างขวาง และก้าวหน้าเสมอ ในฐานะเป็น
ผู้รู้ ผู้สอน อาจารย์ต้องเป็นแบบอย่างของการครองตนในทางที่
ถูกต้อง ควรถือเป็นหน้าที่ที่จะอยู่ในศีลธรรม ครองชีพอยู่ใน
จริยธรรม นอกเหนือไปจากงานในมหาวิทยาลัยแล้ว อาจารย์
ป๋วยยังส่งเสริมให้อาจารย์ในคณะรับงานนอกทั้งกับภาครัฐและ
เอกชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการขยายความรู้และประสบการณ์อันจะ
เป็นประโยชน์ในการนำกลับมาถ่ายทอดให้ศิษย์ ไม่ใช่เอาแต่เปิด
ตำราสอนเพียงอย่างเดียว

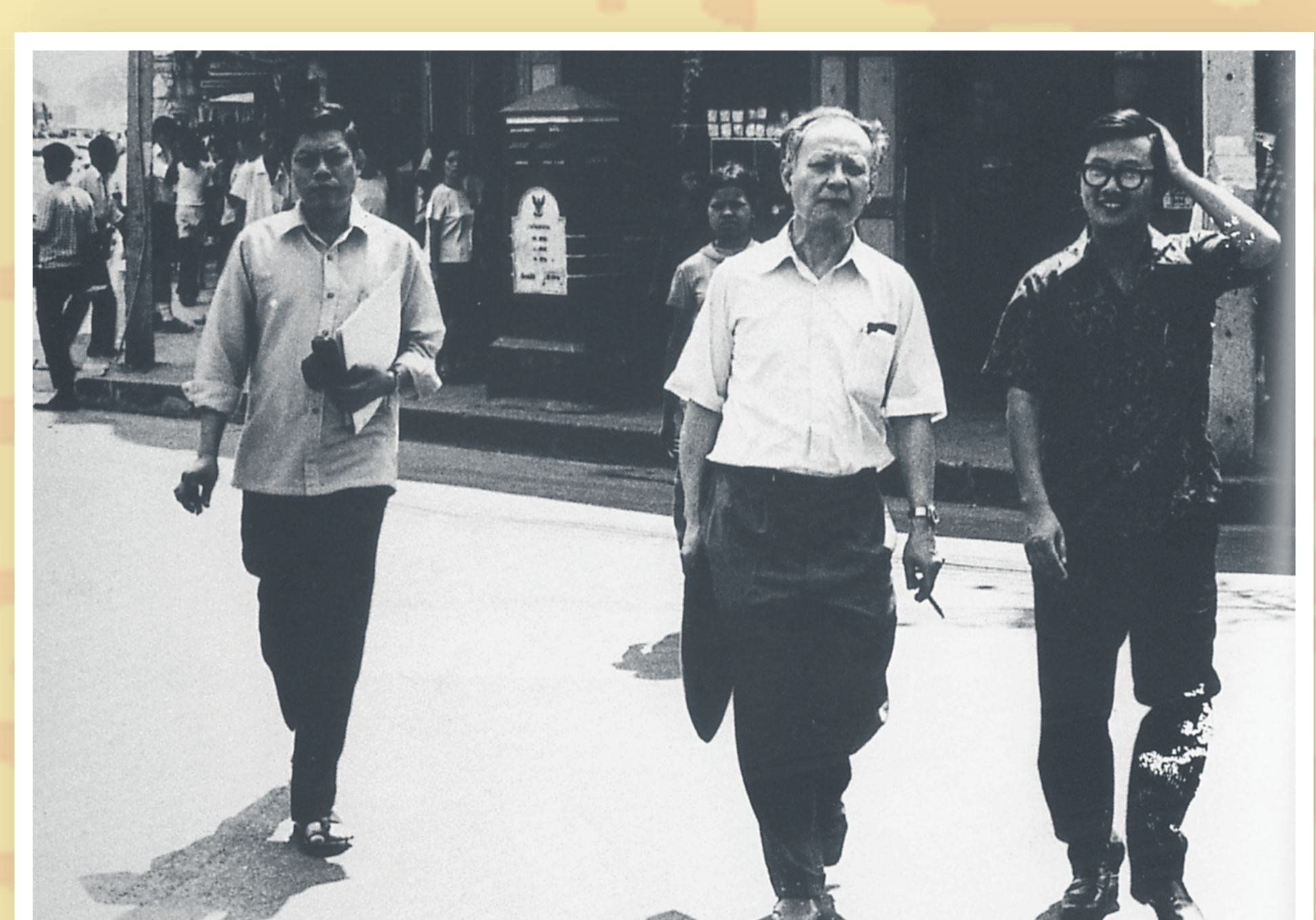

ลาออก

15 สิงหาคม พ.ศ.2514 ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และรับงานคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เต็มทีและเต็มตัว แต่แล้วก็ไม่อาจอยู่อุทิศตัวให้กับตำแหน่งได้นาน 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2514 จอมพลถนอม กิตติขจร ทำการรัฐประหารยึดอำนาจตัวเอง อาจารย์ป๋วยซึ่งเป็น visiting professor อยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ขณะนั้นได้เขียนจดหมายประวัติศาสตร์จากอังกฤษ (โดยใช้ชื่อ นายเข้ม เย็นยิ่ง เขียนถึง นายทำนุ เกียรติก้อง ผู้ใหญ่บ้านไทยเจริญ) สร้างความไม่พอใจให้ผู้มีอำนาจเป็นอย่างมากที่มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กล้าวิพากษ์วิจารณ์เผด็จการทหารอย่างตรงไปตรงมา อาจารย์ป๋วยจึงตัดสินใจลาออกจากราชการ และยังไม่กลับประเทศไทย

“...ถ้าผมกลับมาก็จะถูกปิดปากไม่ให้พูดอะไร...ฉะนั้นเมื่อไม่มีเสรีภาพที่จะพูดอะไรได้ตามใจ ก็ไม่น่าจะอยู่... ขอฝากงานของคณะและของมหาวิทยาลัยแห่งนี้แก่อาจารย์ทุกคนด้วย เราได้เริ่มมาดีถึงเพียงนี้แล้วขอให้ทำดียิ่งๆ ขึ้นอย่าทอดทิ้ง...งานมหาวิทยาลัยเริ่มต้นด้วยนักศึกษาและจุดมุ่งหมายก็อยู่ที่นักศึกษา อะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาขอให้ใส่ใจให้มาก อย่าทอดทิ้งและขอให้ถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดเสมอ”

อธิการบดีคนที่ 10

พ.ศ.2516 นายสัญญา ธรรมศักดิ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังจะครบวาระ และยืนยันจะไม่รับตำแหน่งต่อ อาจารย์และนักศึกษาธรรมศาสตร์มีประชามติให้อาจารย์ป๋วยเป็นอธิการบดีคนต่อไป แต่ท่านไม่รับหลังจากได้ทราบว่าผู้มีอำนาจขณะนั้นไม่ต้องการให้ท่านเป็นอธิการบดี หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 กลุ่มเผด็จการถูกโค่นล้ม มีการเสนอชื่ออาจารย์ป๋วยเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกครั้ง คราวนี้ท่านไม่ปฏิเสธ วันที่ 30 มกราคม พ.ศ.2518 อาจารย์ป๋วย อึ้งภากรณ์ เข้ารับตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อันดับที่ 10 เป็นศิษย์เก่า ม.ธ. คนแรกที่กลับมาดูแลบ้านเก่าในตำแหน่งนี้

อาจารย์ป่วยกับโครงการ

บัณฑิตอาสาสมัคร

อาจารย์ป่วยมีความคิดว่าการจะพัฒนาชนบทของประเทศต้องทำไปพร้อมๆ กับการพัฒนาการศึกษา จะต้องสร้างบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจและความสามารถในด้านต่างๆ กระจายอยู่ทั่วประเทศ

เมื่อเป็นคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ ท่านได้ตั้งโครงการ “ประกาศนียบัตรอาสาสมัครชั้นบัณฑิต” (ป.บ.อ.) ขึ้นในปี พ.ศ.2512 เพื่อส่งผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีไปทำงานเป็นครูในชนบท ทั้งนี้ก็เพื่อให้บัณฑิตที่เคยเรียนรู้อยู่แต่ในรั้วมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสออกไปศึกษา เรียนรู้ และรับประสบการณ์เกี่ยวกับชีวิตชนบท ให้เกิดสำนึกห่วงใยและรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมในระยะยาว โครงการนี้เริ่มต้นเป็นความรับผิดชอบของคณะเศรษฐศาสตร์และรับบัณฑิตธรรมศาสตร์ ต่อมาในปี พ.ศ.2518 จึงเปลี่ยนไปเป็น “สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร” (ส.บ.อ.) ขึ้นตรงต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และรับบัณฑิตจากทุกสถาบัน ผู้เข้ารับการศึกษจะต้องผ่านการเรียนในห้องเรียนก่อนแล้วจึงออกไปปฏิบัติงานสนาม จากนั้นจะต้องทำสารนิพนธ์เสนอก่อนจบหลักสูตร ปัจจุบันสำนักบัณฑิตอาสาสมัครเป็นหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต และหลักสูตรปริญญาโทสาขาวิชาชนบทศึกษาและการพัฒนา

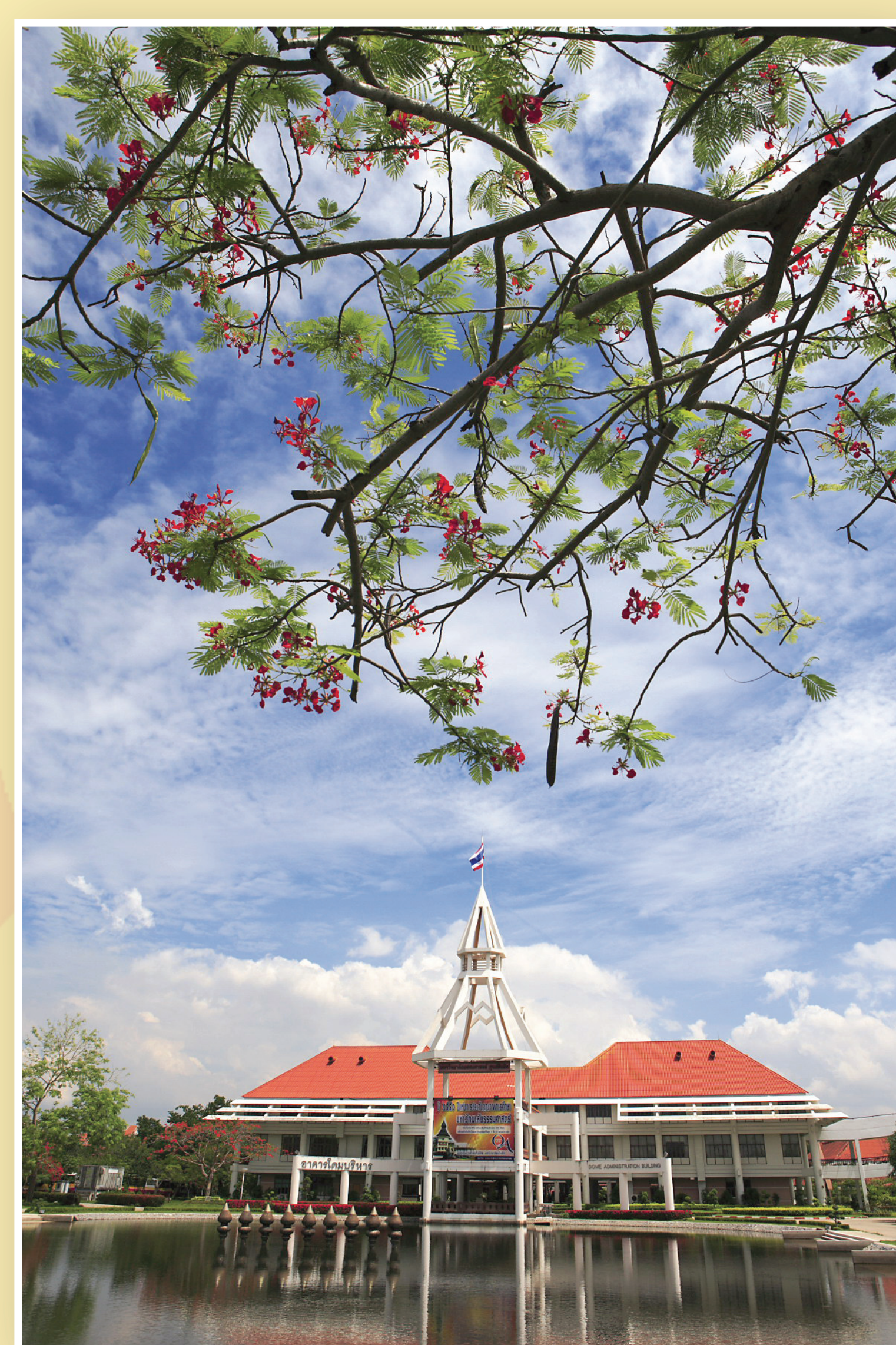

การขยายมหาวิทยาลัยไปรังสิต

การขยายวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น
เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงเป็น
อธิการบดี จนเมื่ออาจารย์ป๋วยเข้ารับตำแหน่งอธิการบดี
ก็ได้เสนอ “โครงการขยาย มธ. ไปยังรังสิต”
ต่อทบวงมหาวิทยาลัยเพื่อบรรจุในแผน
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4
พ.ศ. 2520-2524

อาจารย์ป๋วยเล็งเห็นว่ามหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์มีความพร้อมทางด้านสังคม
ศาสตร์มานานแล้ว ดังนั้นทิศทางการ
เติบโตทางวิชาการต่อไปควรขยายตัวไปใน
ทางด้านวิทยาศาสตร์ในลักษณะที่สังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์
สามารถเกื้อหนุนซึ่งกันและกันได้ เช่น การบริหารจัดการด้าน
สาธารณสุขและอนามัย การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ประชากรศาสตร์และการวางแผนครอบครัว การจัดการและ
บำบัดมลภาวะจากการอุตสาหกรรม เป็นต้น

นอกจากนี้อาจารย์ป๋วยยังมีสายตายาวไกลเตรียมการเป็น
“มหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล” ได้ตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษา
รูปแบบและความเป็นไปได้ในการนำมหาวิทยาลัยออกจากระบบ
ราชการอีกด้วย

ธรรมศาสตร์กับสังคมไทย

อาจารย์ป๋วยกล่าวอยู่เสมอว่ามหาวิทยาลัยอยู่ได้ด้วย
เงินภาษีและเงินอุดหนุนจากประชาชน จึงถือเป็นหน้าที่สำคัญ
ที่มหาวิทยาลัยต้องให้บริการทางวิชาการแก่สังคมนอกเหนือ
ไปจากการเรียนการสอนตามปกติ จึงได้เกิดโครงการพัฒนา
ชนบทลุ่มแม่น้ำกลอง โครงการนักศึกษาเรียนดีจากชนบท
(โครงการช้างเผือก) และโครงการเสริมการศึกษา (สำนัก
เสริมศึกษาและบริการสังคม) เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนใน
วงกว้าง โดยเฉพาะผู้ที่ปรารถนาความรู้แต่ไม่มีโอกาส

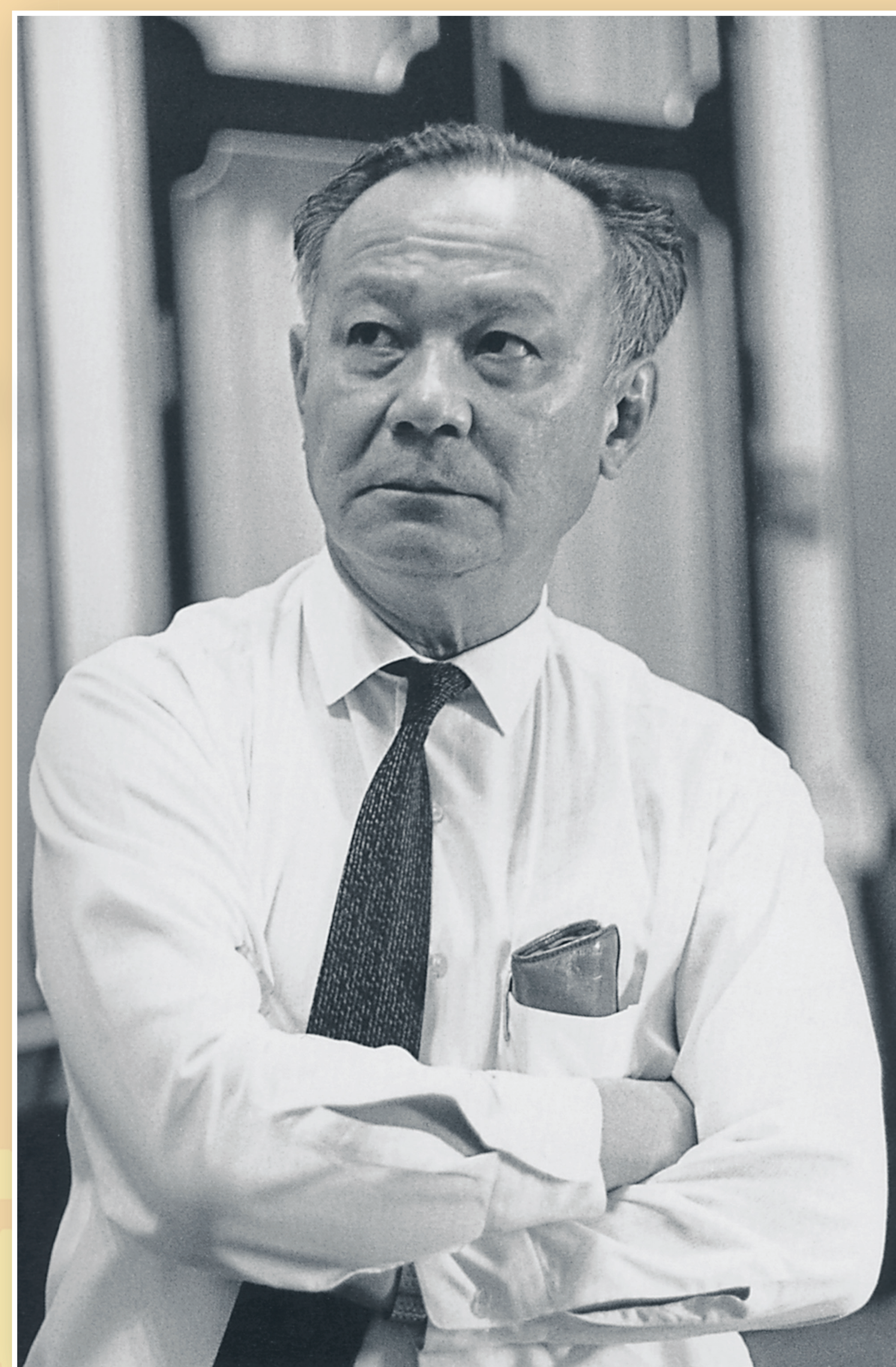

มรสุมการเมือง

หลังจากรับตำแหน่งอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ 1 ปี 8 เดือน กับ 8 วัน อาจารย์ป๋วยก็ต้องยื่นใบลาออกในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 หลังจากนักศึกษา ประชาชนชุมนุมกดดันรัฐบาลให้ใช้มาตรการเด็ดขาดกับจอมพลถนอม กิตติขจร ที่ลอบกลับเข้าประเทศ การชุมนุมเริ่มที่สนามหลวงแล้วย้ายเข้ามาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเริ่มรุนแรงขึ้นจนถึงขั้นถูกกวาดล้างด้วยอาวุธจากรัฐบาล มีผู้เสียชีวิตมากมาย อาจารย์ป๋วยจึงลาออกจากตำแหน่งเพื่อแสดงความรับผิดชอบที่ไม่อาจควบคุมการใช้พื้นที่และกิจกรรมของนักศึกษาธรรมศาสตร์ได้ โดยสันติ ในคืนวันที่ 6 ตุลาคมนั้น อาจารย์ป๋วยได้เดินทางออกจากประเทศไทยเนื่องจากการออกข่าวว่าอาจารย์เป็นผู้ยุยงให้นักศึกษาล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ บ้านเมืองอยู่ในภาวะจลาจลสับสน อาจไม่ปลอดภัยหากอาจารย์ป๋วยยังอยู่ในประเทศ

“...ผมจากไปด้วยความระลึกถึงความรักความร่วมมือซึ่งพวกเรามีต่อกันตลอดมา และขอขอบคุณทุกคนที่ได้ช่วยผมทำงานด้านต่างๆ มาจนวิชาเศรษฐศาสตร์ของเราก้าวหน้าไปมากแล้วขอให้ช่วยกันให้ก้าวหน้าต่อไปอีกเถิด

งานของคณะเป็นของพวกคุณแต่ละคน ต่อไปนี้ขอให้ช่วยกันประคับประคองให้ประเสริฐยิ่งขึ้น จะไม่มีอะไรที่ภูมิใจผมมากกว่านี้...”

แม้ข้อความนี้อาจารย์ป๋วยจะเขียนไว้ก่อนหน้านานหลายปี แต่ก็ยังคงเหมาะสมมาจนถึงทุกวันนี้ คำว่า “ป๋วย” แปลตรงตัวได้ว่า “พูนดินที่โคนต้นไม้” แต่มีความหมายกว้างไปกว่านั้น คือ “เพาะเลี้ยง” “บำรุง” อาจารย์ป๋วยได้ปลูกเพาะต้นไม้ทางปัญญาในธรรมศาสตร์จนเติบโตแตกกิ่งก้านสาขามากมาย สมควรที่ชาวธรรมศาสตร์จะทำนุบำรุงให้เติบโตตามแนวทางที่ท่านวางไว้ต่อไปอย่างสง่างาม

ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ เกิดเมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2458 เป็นบุตรนายชา แซ่อึ้ง และนางเซาะเซ็ง แซ่เตียว ที่ตรอกโรงยาสูบ ตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ พระนคร เข้าเรียนที่แผนกภาษาฝรั่งเศส โรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อจบการศึกษาก็เข้าทำงานเป็นครูสอนวิชาคำนวณและภาษาฝรั่งเศสที่โรงเรียนอัสสัมชัญ	
พ.ศ. 2477	สมัครเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง สำเร็จการศึกษาเป็น “ธรรมศาสตร์บัณฑิต” ใน พ.ศ. 2480 จากนั้นลาออกจากการเป็นครูมาทำงานเป็นล่ามให้แก่ อาจารย์ชาวฝรั่งเศสที่มหาวิทยาลัยธรรมศัตร์
พ.ศ. 2481	สอบชิงทุนรัฐบาลไปเรียนปริญญาตรีสาขาเศรษฐศาสตร์และการคลังที่ London School of Economics มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ และได้รับทุน Leverhulme ศึกษาต่อจนถึงระดับปริญญาเอก ระหว่างที่ยังศึกษาอยู่นั้น เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ใช้นามว่า นายเข้ม เย็นยิ่ง
พ.ศ. 2492	กลับมารับราชการกรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง ในตำแหน่งเศรษฐกร
พ.ศ. 2496	ได้รับตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย จากนั้นเป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลัง ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยประเทศอังกฤษ ระหว่างนั้นดำรงตำแหน่งรองประธาน คณะมนตรีตีbuk สภาตีbukระหว่างประเทศด้วย
พ.ศ. 2502	ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ สำนักนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. 2502-2514	ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย, ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง
พ.ศ. 2507-2515	คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2513-2514	Visiting Professor at Woodrow Wilson School, Princeton University, USA
พ.ศ. 2514-2516	Visiting Professor at University College, Cambridge University, UK
พ.ศ. 2516-2518	สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, ประธานคณะที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจของนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. 2518-2519	อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2520	พำนักรอยู่ที่ประเทศอังกฤษ และได้เดินทางไปประเทศต่างๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี สวีเดน เดนมาร์ก ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย เพื่อให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ตุลามหาวิปโยค และสถานการณ์บ้านเมืองของประเทศไทย พร้อมทั้งพยายามเรียกร้องให้เกิดประชาธิปไตยในประเทศไทยอย่างสันติวิธี
พ.ศ. 2520	ล้มป่วยด้วยอาการโลหิตแตกในสมอง ส่งผลให้มีปัญหาในการพูดและใช้มือข้างขวา แต่ยังคงสามารถเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้านที่เมืองไทยได้อีกหลายครั้ง
25 ธันวาคม 2530	ได้รับการประกาศเกียรติคุณเป็น “ธรรมศาสตราจารย์” แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นคนแรก
28 กรกฎาคม 2542	ถึงแก่กรรมที่บ้าน กรุงลอนดอน เนื่องจากเส้นโลหิตใหญ่ในช่องท้องโป่งแตก อายุ 83 ปี

ดูชายชาญชาติเชื้อ

ชาตรี

ดูเกิดมาก็ที่

หนึ่งเฮ้ย

ดูคาก่อนสิ้นชี-

วาอาตม์

ดูจักไว้ตายเว้ย

โลกให้เห็นแด

ห้องสมุดในทัศนะของข้าพเจ้า

ผมมีความยินดีที่ได้มีโอกาสมาร่วมในการประชุมประจำปีของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยในวันนี้ และขอแสดงความชื่นชมในการที่สมาคมนี้ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นอันมาก มีสมาชิกมากมายและกิจการกว้างขวาง และได้ส่งเอกสารของสมาคมให้ผมได้อ่านอยู่เป็นประจำ (และดูเหมือนไม่เคยเรียกให้บ้าง วิสัยนักเศรษฐกิจ ถ้าเขาไม่ทวงจะเอาเงินไปให้เขา เขาอาจหาว่าสบประมาท)

วันนี้ คุณรัฐจวน อินทรกำแหง คุณจิตตรา ประนิช และพวก กะเกณฑ์ให้ผมเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน มืออย่างหรือ คนไม่มีความรู้เรื่องบรรณารักษศาสตร์สักนิดเดียว เกณฑ์ให้มาพูดเรื่องห้องสมุดกับบรรดาเซียนห้องสมุดทั้งหลาย ผมมีประสบการณ์แต่เฉพาะอ่านหนังสือจากห้องสมุด ยืมแล้วคืนบ้างไม่คืนบ้าง อ้างว่าลืมชื่อหนังสือมาให้คนอื่นยืมแล้วเขาคืนบ้างไม่คืนบ้างก็มี กรรมสนองกรรม ไม่นานมานี้ คุณกัทธิ สมบัติศิริ กลับจากกรุงเทพมหานครจากต่างประเทศ บอกว่า เคียวนี่ คติของห้องสมุดสมัยใหม่เขาว่า “หนังสือหายดีกว่าไม่มีใครยืม” คตินี้ค่อนข้างจะเข้าที่ ทำให้คล้ายหิริโอตัมปะ เรื่องโรงหนังสือได้บ้าง แต่ตามคติสมัยเก่าของผมก็เข้าใจว่า “มีคนยืมหนังสือไปอ่านมากๆ แล้วไม่หาย เอากลับมากินตามกำหนดครบถ้วน เป็นดีที่สุด”

เมื่อผมไม่รู้ว่าจะเอามะพร้าวห้าวประเภทไหนมาขายสวน ผมก็ขอความกรุณาว่าผมจะขอเคาเอา และคงจะพูดไม่ยืดยาวนัก เหลือเวลาไว้แลกมะพร้าวกันดีกว่าคือ ขอพูดก่อนสั้นๆ แล้วขอเชิญท่านทั้งหลายอภิปรายและแสดงทัศนะของท่านบ้าง ถ้าเผื่อจะมีปัญหาที่ท่านกรรมการหรือสมาชิกประสงค์จะจับตัวผมมาถาม และผมพอตอบได้ ก็เป็นโอกาสของท่านแล้ว

หนังสือช่วยให้คิด—คิดแล้วเป็นมนุษย์

ในทัศนะของผม คนเราขาดห้องสมุดไม่ได้ เพราะหนังสือเป็นอาหารของสมองและจิตใจ ถ้าคนเราไม่อ่านหนังสือ เขาเอาเวลาไปทำอะไรกัน ผู้ชายก็กินเหล้าผู้หญิงก็เล่นไพ่ ทั้งผู้ชายผู้หญิง อาจจะใช้เวลาในทาคอนันคนั้นคนนี้ ปากไม่อยู่สุขทั้งเด็กและผู้ใหญ่ สมัยนี้ก็ดูโทรทัศน์กัน

ภาพเขาป้อนเข้าตา เสียงเขายัดเข้าหู และถ้าจะจัดรายการโทรทัศน์ให้เป็นที่เร้าใจกันจริงๆ

ต้องทำให้ภาพและเสียงนั้นกระทบประสาทที่ผิวเดิน สดุดต้องรวดเร็ว อย่าให้ผู้ชมมีเวลาคิดเพียงแต่ให้รู้สึกเพลินๆ หรือเลี้ยวแสวงหรือโกรธ หรือเอาใจช่วยฝ่ายนั้นฝ่ายนี้ ถ้าให้โอกาสผู้ชมคิดนานๆ ก็จะเป็นเรื่องจืด เช่นนี้เป็นต้น ฉะนั้น ผมสรุปได้ว่า ถ้าคนเราอ่านหนังสือ เรามีเวลาคิดไตร่ตรองเรื่องต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่อ่าน เพราะทำได้ตามจังหวะและลีลาของตนเอง ถ้าไม่อ่านหนังสือ มักจะไปทำอย่างอื่นที่ทำให้ไม่มีโอกาสคิดกว้างขวาง กินเหล้าก็สมองเสื่อมจะไปคิดอะไรได้ เล่นไฟก็คิดแต่เพียงเจ็บใจมือนบนว่ากักไฟ ไปงานคอกเทลก็ต้องทำหน้าทะเล้น พูดกับคนรู้จักบ้างไม่รู้จักบ้าง คิดอยู่แต่ว่าเจ้าหมอที่เข้ามาพูดด้วยนี้หน้าคดคล้ายคลึงคลาชื่ออะไรหนอ ดูโทรทัศน์ก็ให้เขาจูงจมูกจูงสมองยั่วประสาทตื่นๆ มีที่เทียบได้กับการอ่านหนังสืออยู่อย่างเดียวในเรื่องยั่วให้คิดเปิดโอกาสให้คิด คือ การสมาคมสนทนากับคนฉลาด ที่พระท่านว่าจะทำให้เราฉลาดขึ้น คนเราถ้าไม่คิดแล้วเกือบไม่แตกต่างกับสัตว์เดรัจฉานจริงไหมครับ

จากบ้านไปโรงเรียน ไปมหาวิทยาลัย

ในการศึกษาหรือวิจัย ท่านทั้งหลายย่อมตระหนักดีว่า ห้องสมุดสำคัญเพียงใดในมหาวิทยาลัยของไทยเรา ทราบใดที่เรายังใช้ระบบสวดยัด หรือครูพูด นักเรียนฟัง จดบ้าง ไม่จดบ้าง วิชาย่อมเรียวลงทุกที เราต้องให้นักศึกษาของเราเข้าห้องสมุดอ่านตำราต่างๆ จากครูบาอาจารย์ ผู้เขียนวิชาการจากทุกๆ ประเทศทั่วจักรวาล ให้สัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยของเราถอดความจากคำอังกฤษ University แปลตามความเห็นของผมว่า เป็นที่ถ่ายทอดความรู้ของจักรวาล ที่นี่ นักศึกษาของเรามีนิสัยอ่านตำราจริงหรือเปล่า คำตอบก็ยังน้อยนักที่อ่านตำราจริงๆ ตามปรารถนา สาเหตุมีอยู่หลายประการ ผมขอยกขึ้นมาสามประการ คือ หนึ่ง ครูผู้สอนออกข้อสอบไล่แต่เฉพาะในช่วยแห่งคำบรรยายของตน สอง ตำราไทยมีน้อย ตำราฝรั่งมีมาก อ่านภาษาฝรั่งไม่รู้เรื่อง ทั้งสองประการนี้ เราต้องแก้ไข จะแก้อย่างไร ผมจะขอทวนประสาทท่านผู้ฟัง โปรดคิดเอาเอง เพราะมีวิธีหลายวิธี ซึ่งต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะมากสักหน่อยและเรื่องนี้ผมใคร่จะไม่ขยายความในตอนนี้ อยากพูดถึงสาเหตุประการที่สาม ที่ทำให้นักศึกษาไม่อ่านตำรา คือเราไม่เคยเพาะนิสัยมา เรื่องนิสัยการอ่านหนังสือนี้คงจะโยนกันไปได้เป็นทอดๆ มหาวิทยาลัยก็โรงเรียนมัธยมว่าไม่เพาะนิสัยเด็กให้อ่าน โรงเรียนมัธยมก็โยนกลงไปให้โรงเรียน

ในทัศนะของผม คนเราขาดห้องสมุดไม่ได้ เพราะหนังสือเป็นอาหารของสมองและจิตใจ ถ้าคนเราไม่อ่านหนังสือ เขาเอาเวลาไปทำอะไรกัน สมัยนี้ก็ดูโทรทัศน์กัน ภาพเขาป้อนเข้าตา เสียงเขายัดเข้าหู และถ้าจะจัดรายการโทรทัศน์ให้เป็นที่เร้าใจกันจริงๆ ต้องทำให้ภาพและเสียงนั้นกระทบประสาทที่ผิวเดิน อย่าให้ผู้ชมมีเวลาคิด คนเราถ้าไม่คิดแล้วเกือบไม่แตกต่างกับสัตว์เดรัจฉานจริงไหมครับ

ประถม โรงเรียนอนุบาล และโรงเรียนต่างๆ ก็ปิดสละไปได้ บอกว่าทางบ้านผู้ปกครองของเราไม่เอาใจใส่ในเรื่องนี้

การโยนความผิดความบกพร่องกันไปเป็นทอดๆ อย่างที่ว่านี้ มีทั้งข้อที่ถูกและข้อที่ผิด ความจริง คือทุกฝ่ายทุกระดับต้องพยายามเพาะนิสัยเด็กของเราให้รักหนังสือให้อ่านหนังสือ ความรับผิดชอบของผู้ปกครองแต่ละเป็นความรับผิดชอบขั้นพื้นฐาน เพราะเด็กอยู่บ้านก่อน และมากกว่าเข้าโรงเรียน และการฝึกนิสัยต่างๆ ต้องเริ่มตั้งแต่เยาว์วัยจริงๆ จึงจะสำเร็จได้ตามความมุ่งหมาย คำถามที่ใครจะถามบิดามารดาทุกคนก็คือ (๑) ได้เคยอ่านหนังสือให้เด็กฟังตั้งแต่อายุ ๔ ขวบขึ้นไปหรือไม่ (๒) เมื่อลูกโตได้สัก ๗-๘ ขวบ ได้เคยเล่นกับเด็กใหม่ ในทำนองที่พ่อแม่อ่านให้ฟังสิบนาที่ แล้วลูกอ่านให้พ่อแม่ฟังสักห้านาที่ สลับกันไป (๓) เมื่อลูกโตขึ้นอีกหน่อยลูกของเราได้เห็นเราอ่านหนังสือเอง ไปยืมหนังสือห้องสมุดมาให้ลูกอ่าน ชื่อหนังสือที่เหมาะสมของขวัญให้เด็กในวันเกิด ปีใหม่ ฯลฯ หรือเปล่า ถ้าจะเห็นว่าคำถามเหล่านี้วุ่นไปเปล่าๆ เพราะค่าครองชีพสมัยนี้นักเศรษฐกิจ นักการเมืองทำเสียป่นปี้ ทั้งพ่อทั้งแม่ต้องออกทำงานเลี้ยงชีพจนไม่มีเวลาไม่มีสติปัญญาพอที่จะสละให้ลูกได้ ถ้าย้อนมาเช่นนี้ คำตอบก็คือเราไปทำงานเพื่อให้ลูกได้กินอาหารกาย เราเลยลืมอาหารใจของลูก อะไรสำคัญกว่ากัน แล้วที่ที่เอาคนอื่นมาดูแลลูกเรานั้น เราให้ความยุติธรรมแก่ลูกเราพอแล้วหรือ

ถ้าไม่เกรงใจก็อยากถามท่านผู้เชี่ยวชาญทางบรรณารักษศาสตร์ที่มาประชุมกันวันนี้ว่าท่านเคยละเลยการป้อนอาหารใจสำหรับ บุตรของท่าน หลานของท่าน น้องของท่าน หรือไม่ เคยทำตัวอย่างที่ดีแก่บุตรหลานของท่านหรือเปล่า

หนังสือในชนบท

ในชนบท ก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าบิดามารดา ผู้ปกครองของนักเรียนมักจะไม่สนใจที่จะสนับสนุนให้บุตรหลานของตนเล่าเรียนให้มากนัก พอพ้นอายุเกณฑ์หรือพอพ้นประถมปีที่ ๔ ก็ถอนนักเรียนออกจากโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ ครูปาจารย์ก็มีน้อย ที่มีอยู่ก็เอาใจใส่ในนักเรียนมากบ้างน้อยบ้างตามบุญตามกรรม ผลก็คือนักเรียนส่วนใหญ่เมื่อออกจากโรงเรียน หนังสือไม่แตกฉาน ที่แตกฉานก็คงมีบ้าง แต่ไม่ซำก็ลืมเพราะไม่ได้ฝึกฝนวิชาสืบไป

ในกรณีเช่นนี้ ผมคิดว่าห้องสมุดเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้เด็กวัยรุ่นของเราทั้งที่รู้หนังสือพอควรให้รักษาความรู้นั้นได้ตลอดไป และที่ยังไม่รู้มากพอให้รู้มากขึ้น ปัญหามีอยู่ว่า หนังสือชนิดใดที่จะช่วยผู้ใหญ่เหล่านี้สนใจอ่าน และบรรณารักษ์ควรจะทำอย่างไรที่จะชวนให้เขารู้สึกถึงคุณค่าให้เข้าห้องสมุด และเมื่อเข้ามาแล้วก็ตั้งใจอ่านหนังสือ ปัญหาเหล่านี้ท่านทั้งหลายคงจะตอบได้ดีกว่าผม เพราะอาชีพของท่านมีจุดหมายอยู่ที่จะได้จูงใจให้คนอ่านหนังสือ มะพร้าวห้าวที่ผมขอเสนอขายท่านทั้งหลายมีเพียงว่า โปรกหาวิธีที่เหมาะสม สำหรับดึงดูดใจผู้ที่ท่านต้องการให้อ่านหนังสือ ถ้าเอาค่าปราศรัยของนักการเมืองไปดัดใจให้อ่าน หรือถ้าห้องสมุดของท่านมีแต่หนังสือเทชน์ ผมเกรงจะไม่ใช่เครื่องมือที่ดี เรื่องประโลมโลกเป็นอย่างไร เรื่องที่เกี่ยวกับท้องถิ่นของเขาเป็นอย่างไร ใช้ได้ไหม ผมขอเชิญท่านทั้งหลายลองขบคิดพลิกแพลงดู โดยคำนึงว่า หน้าที่ของท่านนี้สำคัญเหลือหลาย เพราะช่วยให้คนเป็นคน คือ ช่วยให้เขาอ่านได้ แล้วก็คิดได้ เป็นการพัฒนาประเทศชั้นยอด

ศีลธรรมในหนังสือ

ไม่ว่าจะเป็นห้องสมุดในเมืองหรือในชนบท ห้องสมุดในมหาวิทยาลัย หรือโรงเรียน ปัญหาเรื่องศีลธรรมจะต้องมาสู่ท่านวันใดวันหนึ่งเป็นแน่ ท่านควรจะเผยแพร่หนังสือประเภทใดและควรระวังหนังสือประเภทใด นี่เป็นปัญหาทางการเมือง การศาสนา และสังคมที่ท่านคงจะประสบไม่วันนี้ ก็วันข้างหน้า

ถ้าเป็นหนังสือต่างประเทศ ผมเองเคยแนะนำลูกศิษย์ในมหาวิทยาลัย ซึ่งก็อายุมากพอควร ว่าให้อ่านไม่อื่น เพราะจุดหมายมีอยู่ที่จะให้ภาษาต่างประเทศแตกฉาน และควรจะอ่านด้วยความรู้สึกสนุกอย่างที่เรารู้จักว่ามีฉันทะ เรื่องตลกไปกสา เรื่องนักสืบลึกลับ เรื่องความรักหวานฉ่ำ เรื่องวิทยาศาสตร์ประโลมโลก ใครชอบทางไหน อ่านไปเถิดจะได้อ่านได้มาก แม้แต่เรื่องโป๊ ผมก็รู้สึกว่ามันน่าห้าม ถ้าเขาอ่านแล้วชอบก็ควรให้อ่านขออย่างเดียวให้ได้ภาษาดีๆ และเป็นเรื่องที่มีศิลปะ พูดถึงเรื่องโป๊แล้ว แม้แต่ในวรรณคดีเอกของไทย ก็มีกั้นคั้นพายุปากอ่าว เรือจะล่มมีลมแหล่ มีอยู่ทั้งนั้นในพระลอ พระอภัยมณี อิเหนา ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น Lady Chatterley เป็นของใหม่สำหรับฝรั่ง ของไทยเราเกือบจะเป็นของธรรมดา

แต่แต่ละ ถ้าเป็นเรื่องเขียนขึ้นมีแต่ลามกอนาจารเป็นที่ตั้ง ก็เป็นหนังสือที่จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กที่เริ่มจะรู้ความ